

УДК 657.432

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Бурлаков О.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Досліджено теоретичні питання щодо розгляду сутності поняття «дебіторська заборгованість». Охарактеризовано нормативно-правові документи, які регулюють облік дебіторської заборгованості в Україні. Описано особливості обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах. Висвітлено проблеми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах. Запропоновано шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, дебітори, облік дебіторської заборгованості, фізичні особи, оцінка дебіторської заборгованості.

Постановка проблеми. Одним із найбільш складних та суперечливих аспектів у бухгалтерському обліку виступає саме облік дебіторської заборгованості, який пов'язаний з проблемою неплатежів. Замість виконання фінансових зобов'язань за платежами перед партнерами, суб'єкти господарювання на перший план висувують вирішення власних проблем. Також у господарюючих суб'єктів існує можливість ухилятися від взаєморозрахунків, оскільки відсутня майнова відповідальність за невиконання власних договірних зобов'язань. За даними Державного комітету статистики України величина дебіторської заборгованості має тенденцію до зростання. Так, станом на 31 грудня 2015 року дебіторська заборгованість підприємств України складає 2517203,5 млн. грн. [4], що становить 61,27% від загального обсягу оборотних активів підприємств України. При таких умовах дедалі більше, зростає необхідність управління дебіторською заборгованістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії і практики обліку, аудиту та аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством досліджено в працях багатьох економістів. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили вітчизняні дослідники: І.О. Бланк, М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, А.Д. Бутко, С.Ф. Голов, Л.В. Городянська, Р.О. Костирко, В.М. Костюченко, Г.О. Кравченко, С.А. Кузнецова, Л.О. Лігоненко, А.А. Мазаракі, Г.В. Митрофанов, Є.В. Мних, Л.В. Нападковська, Ю.І. Осадчий, Г.В. Савицька, В.В. Сопко, А.П. Шаповалова, В.О. Шевчук, О.А. Шевчук та ін. З іноземних вчених необхідно відзначити А. Апчерча, Дон Р. Хенсена, Д. Нортонна, Р. Каплана, Я.В. Соколова тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим вивчення наукових праць та практика господарської діяльності свідчать про те, що деякі з теоретичних положень відносно трактування дебіторської заборгованості є дискусійними, а ряд важливих аспектів її обліку потребують удосконалення. На сьогодні актуальними проблемами є окремі аспекти відображення в обліку дебіторської заборгованості, а також питання відносно відображення в обліку безнадійної заборгованості, оскільки її необхідно відображати двічі: при складанні фінансової звітності та при формуванні доходів й витрат для заповнення декларації про прибуток підприємств.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення нагальних проблем обліку дебіторської заборгованості та запропонування шляхів удосконалення обліку дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Дебіторська заборгованість є одним з найбільш вузьких місць у фінансовій роботі багатьох підприємств. Прострочені платежі виникають при порушенні у платника ритму кругообігу оборотних коштів, що неминуче викликає дефіцит джерел платіжних коштів. Відволікання оборотних коштів у дебіторську заборгованість, не погашену в строк покупцями, та іншу дебіторську заборгованість (за претензіями, за розрахунками з підзвітними особами тощо) свідчить про нераціональне використання власних і запозичених оборотних коштів. Запобігання та уникнення подібного стану забезпечує ефективне управління заборгованістю при належній організації облікових процесів. На сучасному етапі господарювання дебіторська заборгованість має істотний вплив на фінансову стабільність підприємства, тому є предметом безперервного контролю з боку керівництва й фінансових служб.

Вагомим підґрунтям для розгляду сутності поняття «дебіторська заборгованість» є наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених економістів. Так, Є.В. Дубровська та М.Д. Білик розкрили проблемні питання сутності поняття «дебіторська заборгованість» [3, с. 202-205]; С.Л. Береза і Н.П. Матицина приділили свою увагу саме питанню класифікації дебіторської заборгованості [1, с. 32-37], Ю.А. Верига і О.Г. Лищенко зосередили увагу на аналізі дебіторської заборгованості [2, с. 112]; Л.М. Яременко у своїх працях приділила увагу проблемам управління дебіторською заборгованістю та особливостям обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах [9, с. 120-126].

Окремо необхідно виділити зарубіжних вчених, таких як: Д. Стоун, К. Хитчинг, Дж. Ван Хорн, Зві Боді, Роберт К. Мертон, Д. Нортон, А. Апчерч, Р. Каплана які досліджували економічний зміст категорії дебіторська заборгованість.

Нормативно-правове регулювання щодо обліку дебіторської заборгованості вже давно закладене. Одним з основних нормативно-правових документів, які регламентують відображення дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку є П(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [5].

Варто зауважити, що не існує окремого міжнародного стандарту, який регламентує питання відображення в обліку дебіторської заборгованості. Облік дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», тобто дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній практиці до фінансових активів. При цьому у названих міжнародних стандартах не дається чіткого визначення поняття дебіторської заборгованості.

П. 9 МСБО 39 зазначає: «позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку». Таке тлумачення поняття дебіторської заборгованості є ширшим порівняно з тлумаченнями наведеними у національних стандартах.

Незважаючи на давню історію існування дебіторської заборгованості та стан її вивчення, в сучасній науковій літературі немає єдиної думки щодо трактування цього поняття.

Ключовим поняттям, яке розкриває сутність дебіторської заборгованості є «дебітор» (від латинського *debitum* – борг, обов'язок). Згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певну суму грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [5].

Цікавий підхід до тлумачення дебіторської заборгованості у закордонних авторів. Так, *accounts receivable* (анг.) поряд із дебіторською заборгованістю має такі варіанти перекладу: рахунки до отримання, рахунки дебіторів, дебітор за розрахунками. Зокрема, як зазначають Д. Стоун та К. Хітчінг: дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання», а дебітори – це особи, які винні гроші за товари і послуги, вже одержані, але не оплачені ними [6, с. 177].

Синтетичний облік дебіторської заборгованості ведеться на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 38 «Резерв сумнівних боргів» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами» по таких субрахунках: 371 «Розрахунки за виданими авансами», 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 374 «Розрахунки за претензіями», 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків».

Можна визначити наступні проблеми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості:

- суперечливий характер нормативно-правових документів з обліку дебіторської заборгованості;
- нечітке розмежування видів дебіторської заборгованості;
- непристосованість методів визначення величини резерву сумнівних боргів в обліку, які визначені П(с)БО 10;
- невміле застосування системи внутрішнього контролю обліку дебіторської заборгованості, що спричиняє проблему обґрунтованості дебіторської заборгованості загалом та по окремих видах;
- відсутність наукових і практичних розробок можливих форм бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, що забезпечило б надання якісної бухгалтерської інформації про розрахунки з дебіторами різним користувачам;

– недосконала політика управління дебіторською заборгованістю, адже саме політика управління дебіторською заборгованістю, яка представляє собою частину загальної політики управління оборотними активами і маркетингової політики підприємства, спрямованої на розширення обсягів реалізації продукції, визначає ефективність роботи підприємства [7, с. 123-130].

Оскільки, основним законодавчим актом, який прямо регулює облік дебіторської заборгованості являється П(С)БО 10. Перш за все слід зазначити, що у П(С)БО 10 не передбачено чіткого розмежування понять довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованостей. У даному стандарті не відзначено, що їх облік ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, поточна заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним. На нашу думку, потрібно приділити більше уваги і удосконалити класифікацію дебіторської заборгованості, яка дасть можливість здійснювати порівняльний аналіз варіантів угруповання розрахунків з дебіторами за різними класифікаційними ознаками. Інші нормативно-правові документи розглядають дебіторську заборгованість як об'єкт податкового обліку, її відображення в звітності підприємств та надають деякі рекомендації в певних питаннях.

Не можна не зазначити, що класифікація дебіторської заборгованості, яка запропонована діючим в Україні Планом рахунків та П(С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість» є суперечливою та не задовольняє в повному обсязі потреби користувачів при складанні фінансової звітності. Для вирішення даної проблеми потрібно внести зміни до П(С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість» стосовно віднесення до поточних активів дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги, внесення змін до Плану рахунків, що діє в Україні, які забезпечать окремий облік довгострокової та поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги.

Багато уваги приділено проблемі, що стосується розмежування понять сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, що пов'язано безпосередньо з визначенням граничної суми заборгованостей та розрахунку резерву сумнівних боргів до нормативних документів з якого повинні покриватися суми безнадійних боргів. Величина резерву сумнівних боргів розраховується відповідно до П(С)БО 10. З введенням у дію Податкового кодексу України податковий облік максимально наблизився до бухгалтерського обліку, але, як показує практика, проблеми їх взаємозв'язку розрахунку резерву сумнівних боргів, протиріч та розбіжностей залишилися і досі. Розрахунок резерву сумнівних боргів має проводитися на підставі середніх статистичних даних.

З метою удосконалення обліку дебіторської заборгованості, необхідно здійснити наступні заходи:

1. Створювати резерв сумнівних боргів та виробити порядок його визначення в обліковій політиці підприємства. Важливим елементом є нарахування резерву сумнівних боргів та його безпосереднього використання з метою покриття безнадійних заборгованостей. Особливу увагу слід приділяти розподілу дебіторської заборгованості на короткострокову, довгострокову та поточну, оцінювати перспективи забезпечен-

ня таких заборгованостей з метою уникнення не-платоспроможності покупців і замовників.

2. Своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Так, як значне перевищення фактичної дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування. Також доводиться впроваджувати в практику управління лімітування дебіторської заборгованості як у загальних обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора і періодично переглядати граничні суми.

3. Систематично проводити інвентаризацію заборгованості, враховуючи її важливість і вплив на ліквідність підприємства. Таким чином, ефективно побудована система взаємовідносин з дебітором через механізм інвентаризації, не дасть втратити контроль над вчасністю та повнотою оплати рахунків, що потребує відповідної організації роботи зі створення організаційних засад здійснення інвентаризації дебіторської заборгованості [8].

Необхідно також внести зміни до плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції з його використання щодо рахунка 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Даний рахунок містить різні види розрахунків із дебіторами, що можна об'єднати в групи, які неоднорідні за природою.

Висновки і пропозиції. Перехід України до ринкової економіки та створення господарського механізму нового типу тісно пов'язані з пошуком засобів підвищення ефективності діяльності підприємств й економіки країни в цілому. Вирішення цієї проблеми безпосередньо залежить від багатьох чинників, серед яких одним з найвагоміших є удосконалення системи розрахунків між підприємствами. Розрахунки – одне з найбільш масових явищ у господарському житті будь-якого підприємства. Наявність дебіторської заборгованості в структурі активів підприємства не завжди можна оцінювати однозначно. Неможливо говорити про ефективну структуру активів підприємства, якщо частка дебіторської заборгованості складає 40-50% загального обсягу оборотних активів.

Список літератури:

1. Береза С.Л. Проблема визначення дебіторської заборгованості в обліку / С.Л. Береза // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. – 2003. – № 4(26). – С. 32-37.
2. Верига Ю.А. Бухгалтерський облік і аудит. Термінологічний українсько-російсько-англійський словник / Ю.А. Верига, В.Л. Іщенко, Т.В. Гладких та ін. – Київ: «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.
3. Дубровська Є.В. Дослідження сутності поняття «Дебіторська заборгованість» / Є.В. Дубровська // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка: зб. наук. пр. – 2012. – № 2. – С. 202-205.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]: положення затв. МФУ від 25.10.10 № 725/4018. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – Законодавство України.
6. Стоун Д. Бухгалтерський учет и финансовый анализ / Стоун Д., Хитчинг К.; пер. с англ. Ю.А. Огибин, Г.А. Огибив. – М.: Сирин, 1998. – 302 с.
7. Яременко Л.М. Формування обліково-аналітичної інформації в управлінні дебіторською заборгованістю підприємства / Л.М. Яременко // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. – 2017. – Вип. 32/1. – С. 123-130.
8. Яременко Л.М. Особливості обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах / Л.М. Яременко // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. – 2016. – Вип. 29/2. – С. 343-347.
9. Yaremenko L.M. The debt component of financial safety of Ukraine in the situation of crisis events in the economy / L.M. Yaremenko, I.M. Makarchuk, N.M. Yevtushenko // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 2(10). Ч. 1. – С. 120-126.

Бурлаков. А.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ВОПРОСЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы рассмотрения сущности понятия «дебиторская задолженность». Охарактеризованы нормативно-правовые документы, регулирующие учет дебиторской задолженности в Украине. Описаны особенности учета дебиторской задолженности на отечественных предприятиях. Освещены проблемы бухгалтерского учета дебиторской задолженности на отечественных предприятиях. Предложены пути совершенствования учета дебиторской задолженности.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, дебиторы, учет дебиторской задолженности, физические лица, оценка дебиторской задолженности.

Burlakov A.A.

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE DEBIT CONTRIBUTION IN BUSINESS ENTERPRISES

Summary

Theoretical questions concerning the consideration of the essence of the concept of «receivables» are investigated. The legal documents regulating accounting of accounts receivable in Ukraine are described. The peculiarities of accounting of accounts receivable at domestic enterprises are described. The problems of accounting of accounts receivable at domestic enterprises are covered. Ways of improving the accounting of accounts receivable are offered.

Keywords: receivables, debtors, accounts receivable, individuals, estimation of accounts receivable.